



SPURNINGAR OG VERKEFNI 2. útgáfa

I. UPPRUNI OG RÁÐSTÖFUN VERÐMÆTA

Spurningar

1. Hver er munur á heildarlaunum og útborguðum launum? Hvaða frádráttarliðir dragast yfirleitt frá launum?

Heildarlaun eru laun fyrir frádráttarliði sem dragast frá launum áður en þau eru greidd út. Áður en launin eru greidd út dregur atvinnurekandi iðgjald launþega frá launum sem hann greiðir í lífeyris-sjóð og einnig iðgjald til viðbótarlífeyrissparnaðar ef við á. Þegar búið er að draga lífeyrissparnað frá launum reiknar atvinnurekandi tekjuskatt og greiðir skattinn til ríkisins. Í sumum tilvikum dregur atvinnurekandi félagsgjald til stéttarfélags frá launum og greiðir til viðkomandi félags.

2. Hvað eru ráðstöfunartekjur?

Laun að frádregnum sköttum og öðrum gjöldum eru kölluð ráðstöfunartekjur.

Eins og nafnið bendir til eru það tekjur sem launamaður fær útborgað og getur ráðstafað til að kaupa nauðsynjar (matur, hreinlætisvörur, föt, samgöngur, húsnæði, o.fl.) og í sparnað eða eignir.

3. Hvernig ákvarðast laun?

Laun eru samningsatriði á milli launþega og atvinnurekenda. Oftast eru launin ákveðin í kjarasamningum stéttarfélags launþega og samtaka atvinnurekenda. Kjarasamningur er samningur um lágmarkslaun og er óheimilt að semja um lægri laun.

4. Mega unglingar vinna með skóla? Hvaða reglur gilda um vinnu barna og unglunga undir 18 ára aldri?

Almenna reglan er sú að ekki má ráða börn í vinnu 14 ára og yngri sem eru í skyldunámi eða í grunnskóla. Á þeirri reglu eru þó undantekningar, m.a. að börn sem náð hafa 14 ára aldri má ráða til léttari starfa og börn sem náð hafa 13 ára aldri má ráða til léttari starfa í takmarkaðan stundafjölda, svo sem léttari garðyrkju- og þjónustustörf eða önnur hliðstæð störf. Það má ráða unglunga á aldrinum 15 til 18 ára sem eru ekki lengur í skyldunámi í vinnu, nema um sé að ræða störf sem eru of erfið fyrir þau líkamlega eða andlega.

5. Hvenær verða einstaklingar fjárráða? Hvað þýðir það?

Einstaklingar verða samkvæmt lögum fjárráða 18 ára en eftir það ráða þeir einir fé sínu. Fjárræði þýðir að einstaklingar hafa forræði og bera fulla ábyrgð á fjármálum sínum.

6. Nefndu að minnsta kosti fimm atriði sem koma fram í ráðningarsamningi.

Aðilar samnings (launagreiðandi, launþegi), starf sem samið er um, starfstími ráðningartímabil, laun.

7. Hvaða skattur er dreginn af atvinnutekjum einstaklinga?

Tekjuskattur er skattur á atvinnutekjur einstaklinga og fyrirtækja. Tekjuskattur samanstendur af skatti til ríkisins og útsvari til þess sveitarfélags sem einstaklingur er búsettur í.

8. Hvað er persónuafsláttur? Hvað þýðir að eiga ónýttan persónuafslátt?

Áður en tekjuskattur er reiknaður dregst persónuafsláttur frá launum sem er skattaafsláttur sem allir fá og tryggir að laun upp að ákveðnu marki eru skattfrjáls. Persónuafsláttur er föst krónutala sem ákveðin er fyrir hvert ár. Persónuafsláttur safnast upp á árinu og ef einstaklingar vinna ekki allt árið nýtist afslátturinn samt allt árið.

9. Til hvers greiða einstaklingar í lífeyrissjóð?

Tilgangurinn er að safna upp sjóði til að greiða eftirlaun til æviloka þegar starfsævinni lýkur. Lífeyrissjóðir greiða einnig örorkulífeyri ef sjóðfélagar verða óvinnufærir og maka- og barnalífeyri við fráfall sjóðfélaga.

10. Hvað er greiðslukort? Hver er munur á debet- og kreditkortum?

Greiðslukort eru annað hvort eru debetkort eða kreditkort. Ef einstaklingur notar debetkort er fjárhæð millifærð beint af bankareikningi hans. Ef einstaklingur greiðir hins vegar með kreditkorti stofnast skuld hjá honum við kortafyrirtæki, sem greiðir umsamda fjárhæð til seljanda vöru eða þjónustu, en innheimtir síðan greiðsluna frá einstaklingnum í næsta mánuði eða á næsta greiðslutímabili.

11. Hvernig er hægt að greiða fyrir vöru og þjónustu með farsíma?

Greiðslur með farsíma eru oftast tengdar greiðslukortum og eru upplýsingar um kortin vistuð í símann. Við greiðslu myndast hreyfing eins og kort væri notað beint. Þegar greitt er með síma nýtist öryggislæsing símans þannig að einungis eigandi getur notað hann í þeim tilgangi með því að aflæsa hann með fingrafaralesa, andlitsskanna eða lykilorði.

II. Eignir og lán (skuldir)

Spurningar

- 1. Hvað eru vextir? Hver er munur á innláns- og útlánsvöxtum?**

Vextir eru leigan sem lántaki greiðir eiganda fyrir peningana. Þegar einstaklingur leggur peninga í banka greiðir bankinn einstaklingnum vexti á meðan bankinn geymir peningana. Sá sem leggur peninga inn á reikning í banka fær greidda vexti (**innlánsvexti**) fyrir að geyma þá í bankanum. Bankinn lánar síðan peningana til einstaklinga, fyrirtækja eða stofnana og fær greidda vexti (**útlánsvexti**) fyrir lánsféð. Útlánsvextir eru yfirleitt hærri en innlánsvextir en þannig myndast tekjur hjá bankanum. Mismunur á innláns- og útlánsvöxtum er kallaður **vaxtamunur**.
- 2. Hvaða áhrif hefur binditími a vexti innlánsreikninga?**

Að jafnaði er hægt að fá hærri vexti eftir því sem einstaklingur er tilbúinn að festa eða geyma peningana lengur.
- 3. Hver eru fjögur helstu sparnaðarform fyrir einstaklinga og hverjir eru helstu eiginleikar hvers teirra?**

Bankareikningar eru algengasta sparnaðarformið og skiptast í veltureikninga og sparireikninga. Flestir kaupa íbúðarhúsnæði til að búa í. Verðbréf eru heppileg fyrir sparnað til langs tíma. Verðbréf eru annaðhvort skuldabréf eða hlutabréf.
- 4. Hvað eru margir vaxtadagar á ári?**

Á Íslandi er yfirleitt notast við þá venju að telja 30 vaxtadaga í mánuði og 360 daga í ári. Í febrúar er 28. febrúar reiknaður sem þrjú vaxtadagar nema þegar er hlaupár en þá reiknast 29. febrúar sem tveir vaxtadagar. Í mánuðum með 31 dag teljast 30. og 31. sami vaxtadagur.
- 5. Hvað eru dráttarvextir?**

Dráttarvextir eru vextir sem eru reiknaðir ef lántaki greiðir ekki af láni á réttum tíma. Sé krafa greidd eftir gjalddaga er lánveitanda heimilt að krefja skuldara um dráttarvexti sem reiknast frá gjalddaga að greiðsludegi. Dráttarvextir eru yfirleitt nokkuð háir til að hvetja skuldara að greiða skuld á tilsettum tíma og til að bæta kröfuhafa upp frestun á greiðslu.
- 6. Hvað er lánssamningur?**

Lánssamningur er samningur milli tveggja aðila þar sem lánveitandi lánar lántaka tiltekna fjárhæð gegn því að lántaki lofi að endurgreiða fjárhæðina ásamt vöxtum í samræmi við skilmála sem eru tilgreindir í samningnum.
- 7. Hvað eru skammtímalán? Nefndu fimm tegundir skammtímalána.**

Lán til skamms tíma eru ætluð til að fjármagna alls konar neyslu, t.d. kaup á bílum, húsmunum, raftækjum, ferðalögum eða öðrum vörum og þjónustu. Lánstími er yfirleitt frá nokkrum dögum upp í fimm til sjö ár. Dæmi um skammtímalán er notkun kreditkorts, smálán, yfirdráttur á veltureikningi, raðgreiðslusamningar, almenn skuldabréfalán og bílalán.
- 8. Hvað er langtímalán? Nefndu tvær tegundir slíkra lána.**

Langtímalán eru ætluð til að fjármagna fjárfestingar sem eðlilegt er að fjármagna á löngum tíma en nauðsynlegt er að nota eða eignast strax. Lánstími langtímalána er misjafn og getur verið allt að 40 ár. Dæmi um langtímalán eru húsnæðislán og námslán.
- 9. Hverjir eru helstu kostnaðarliðir við lántöku aðrir en vextir?**

Þegar lán er veitt greiðir lántaki yfirleitt svokallað lántökugjald, sem oft reiknast sem hlutfall af lánsfjárhæð eða er föst fjárhæð, og fastan kostnað við að útbúa lánið. Ef um er að ræða lán með veði þarf að greiða þinglýsingargjald, sem er kostnaður fyrir að sýslumaður skrái lánssamninginn sem veði á viðkomandi eign. Annar kostnaður sem oft fylgir lántöku er m.a. kostnaður við greiðslumat, veðbandayfirlit (upplýsingar um veð sem hvíla á eign), o.fl. Á lánstíma greiðir lántaki

innheimtukostnað, yfirleitt föst fjárhæð á gjalddaga.

10. Hvað er hlutfallstala kostnaðar? Hvernig nýtist hún best fyrir lántaka?

Árleg hlutfallstala kostnaðar mælir heildarkostnað neytendalána, þ.e. bæði vexti og annan kostnað svo sem lántökugjöld, kostnað við greiðslu afborgana, o.fl. Kennitalan er reiknuð út sem prósentutala og sýnir heildarkostnað á ári. Árleg hlutfallstala kostnaðar er gagnleg til að bera saman lán.

11. Hvað þarf að skoða/yfirfara áður en lán er tekið?

Sá sem veltir því fyrir sér að taka lán þarf alltaf að byrja á að huga um tilganginn með láninu og hverju það muni skila honum. Ef einstaklingur kemst að því að lán getur verið skynsamlegt þá verður hann að vera viss um að hann geti endurgreitt það. Hann verður að gera greiðsluáætlun og meta hvort hann geti greitt af láninu. Loks þarf einstaklingurinn að kanna hvort farið er fram á tryggingar fyrir endurgreiðslu lánsins og hvort hann geti útvegað þær.

Reiknaðu

1. Reiknaðu 1,5% vexti af 130.000 krónum í 3 mánuði, hálf ári, 1 ári og 3 ári.

Höfuðstóll:	130.000
Vextir:	1,5%
Tími	Vextir
0,3 ár	485
0,5 ár	971
1 ár	1.950
3 ár	5.938

2. Hverjir voru breytilegir vextir á reikningi þar sem vextir voru 1,25% frá 1.1.til 31.3., 1,0% á tímabilinu 1.4. til 30.6., 1,8% á tímabilinu 1.7. til 30.9. og 1,75% á tímabilinu 1.10. til 31.12.?

Tímabil	Dagar	Vægi	Vextir	Breytilegir vextir	
1.jan	31.mar	90	0,25	1,25%	0,31%
1.apr	30.jún	90	0,25	1%	0,25%
1.júl	30.sep	90	0,25	1,80%	0,45%
1.okt	31.des	90	0,25	1,75%	0,44%
		360			1,45%

III. Nokkur hollráð

Spurningar

- 1. Hvað er að vera fjárhagslega sjálfstæður?**
Að vera fjárhagslega sjálfstæð/ur er að stjórna eigin fjármálum, að eiga eignir og ráðstafa tekjum í útgjöld og sparnað að eigin vali.
- 2. Af hverju er ódýrara að kaupa eignir með sparnaði frekar en lántöku?**
Sparnaður safnar innlánsvöxtum en greiða þarf útlánsvexti af lánnum. Vaxtamunurinn er mikill, sérstaklega á ýmsum skammtímalánnum.
- 3. Hverjir eru helstu flokkar sparnadar og hver er tilgangurinn með hverjum þeirra?**
Skammtímasparnaður er sparnaður sem tekur tiltölulega stuttan tíma að byggja upp og/eða þarf að vera laus til ráðstöfunar eftir stuttan tíma. Skammtímasparnaði má skipta í varasjóð og neyslusjóð. Langtímasparnaður er lagður fyrir til að safna fyrir eignum sem kosta mikið og tekur langan tíma að safna fyrir, t.d. fasteign, bíl eða sumarhúsi. Eftirlaunasparnaður er lagður fyrir til að byggja upp sjóð til að greiða eftirlaun eftir að látið er af störfum vegna aldurs. Eftirlaunasparnaður er tvenns konar, skyldusparnaður í lífeyrissjóð og frjáls viðbótarlífeyrissparnaður.
- 4. Hvað er varasjóður?**
Sjóður til að grípa í við fjárhagsleg áföll. Oft er ráðlagt að einstaklingar eigi varsjóð sem nemur þriggja mánaða launum.
- 5. Hvað er verðbólga? Hvaða áhrif hefur hún á kaupmátt launa?**
Verðbólga er skilgreind sem stöðug hækkun almenns verðlags. Í verðbólgu lækkar kaupmáttur eða verðgildi peninga með þeim afleiðingum að einstaklingar geta keypt minna af vörum og þjónustu fyrir hverja krónu. Ef verðbólga á ári er 3% og laun standa í stað fellur kaupmáttur launa og einstaklingar geta keypt 97% af vörum og þjónustu í lok tímabils í samanburði við kaupmátt í upphafi.
- 6. Hvað mælir Vísitala neysluverðs?**
Hagstofa Íslands reiknar vísitölu neysluverðs til að fylgjast með því hvernig verð á neyslu-vörum breytist frá einum tíma til annars. Vörurnar eru valdar eftir neyslu-könnun til að endurspegla sem best neyslu einstaklinga.
- 7. Hve mikið geta einstaklingar greitt í viðbótarlífeyrissparnað? Hvenær og hve mikið greiðir atvinnurekandi í mótframlag?**
Einstaklingar geta verið með viðbótarlífeyrissparnað sem nemur 4% af launum. Launþegar eiga yfirleitt rétt á að fá 2% mótframlag frá launagreiðanda gegn því að leggja fyrir sjálfir 2% af launum.
- 8. Hvað geta einstaklingar nýtt viðbótarlífeyrissparnað til margra ára til að greiða inn a fyrstu fasteign?**
Einstaklingar sem eru að kaupa sitt fyrsta húsnæði geta notað viðbótarlífeyrissparnað til 10 ára og greitt hann óskattlagðan inn á húsnæðislán eða íbúð.

Spurning úr fyrstu útgáfu 2017-2019.

7. Nefnið dæmi um persónulegar og efnahagslegar áhættur einstaklinga. Hvað er hægt að gera til að draga úr fjárhagslegum afleiðingum þeirra?

Persónulegar áhættur eru áhættur tengdar hæfi einstaklinga til að afla tekna til að greiða fyrir neyslu og fjárfestingar. Efnahagslegar áhættur eru hættur á rýrnun eigna vegna verðsveiflna eða tjóna eða hættan á hækkingu skulda vegna verðbólgu eða breytinga á greiðslubyrði.

Einstaklingar geta dregið úr áhættu vegna breytinga á launum eða atvinnu með því að eiga varasjóð og gætt að því að skuldir séu ekki það miklar að ekkert megi út af bera til þess að viðkomandi ráði ekki við að greiða af þeim. Einstaklingar geta keypt viðbótartryggingar til að verjast tekjumissi vegna óvinnufærni (sjúkra- slysatryggingu) eða fráfalls (líftryggingu).

Besta leiðin til að draga úr áhættu vegna verðsveiflna á fasteign er að vera búinn að safna fyrir útborgun sem nemur a.m.k. 20% til 30% af kaupverði og taka ekki of miklar skuldir til að þola ekki hækkingu á greiðslubyrði skulda. Þeir sem eiga eignir geta keypt eignatryggingar til að verjast tjónum vegna óhappa, óveðurs eða innbrota.